

УДК 330.5:338.432(477)

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V43(2024)-18

Усикова О. М., доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту бізнесу, інноваційного розвитку та міжнародної діяльності, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0001-6734-5757

e-mail: usykova@mnau.edu.ua

Гнатковська К. В., здобувач третього рівня освіти спеціальності 051 «Економіка», Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0003-2622-9420

e-mail: kseniya250495@gmail.com

Пріоритетні підходи соціально-економічного розвитку сільських територій

Анотація. У статті розглянуто основні цілі та підходи соціально-економічного розвитку сільських територій за допомогою напрямків Концепції сталого розвитку сільських територій. Розглянуті шляхи вирішення завдань забезпечення сталого розвитку сільських територій. Обґрунтовано цілі, завдання та напрями соціально-економічного розвитку сільських територій країни на прикладі Плану-проекту сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року. Виявлено, що продаж землі сільськогосподарського призначення має нагальну потребу у визначенні ефективного механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, запобігання зловживанням, недопущення соціальної напруги у цій сфері. Наведено ключові завдання нової земельної реформи, проаналізовано можливість її впровадження та майбутні дії в Україні. Визначено нагальні проблеми та підходи для швидкої боротьби з ними.

Ключові слова: сільські території; якість життя; соціально-економічний розвиток; продаж землі сільськогосподарського призначення; купівля землі; земельна реформа.

Usykova Olena, Doctor of Economics, Docent, Director, Educational and Scientific Institute of Business, Innovative Development and International Affairs, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Gnatkovska Ksenia, PhD student economics, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Priority Approaches to the Socio-Economic Development of Rural Areas

Abstract. Introduction. The solution of problematic approaches to the development of rural areas in recent years has become a priority direction of socio-economic development in many, first of all, developed countries of the world. The impact of negative socio-economic changes requires the development and formation of complex directions and approaches to the development of rural areas, taking into account a number of features that are gaining weight.

Purpose. Research of the essence, goals, directions, tasks and approaches to the implementation of rural territories in the conditions of the development of a strategic course of socio-economic development, justification of approaches to the socio-economic development of rural territories, modern principles of the implementation of a comprehensive approach to the socio-economic development of rural territories.

Results. Intensive agricultural land use leads to the decrease of soil fertility due to its over-compaction, in particular chernozems, loss of lumpy-granular structure, water permeability and aeration capacity with all the ecological consequences.

The sale of agricultural land has created an urgent need to establish an effective management mechanism in the field of use and protection of state agricultural land, prevention of abuse, prevention of social tension in this area.

Conclusions. Solving these problems is possible if the following approaches are followed:

- spatio-temporal complex state land management forecasting, planning and design at the national, regional and, above all, local levels. On this basis, specific options for decisions are designed, developed, substantiated and adopted, and strict regulations are established in ecological, economic, social and other aspects, which answer all problematic questions and determine the ways and methods of rural development;

- modeling options for selection and formation of objects and subjects of land ownership and land use as the main products of land reform, which carry out long-term rational use of nature in specific natural conditions, the need to obtain comprehensive reliable information on all factors that can influence at the first (preparatory) stage on the results;

- development of high-precision digital maps of the relevant territories and the whole country, which at the same time will serve as the basis of the National Multilayer Geoinformation System, including cadastral and registration data and constantly updated.

Only by following these approaches it is possible to start the preparatory stage of inventory and certification of the existing state.

Keywords: rural areas; quality of life; socio-economic development; sale of agricultural land; land purchase; land reform.

¹Стаття надійшла до редакції: 01.02.2024

Received: 01 February 2024

JEL Classification: R11; R 58.

Постановка проблеми. Тенденції реалізації реформи децентралізації влади в наш час для прийняття нових стратегічних рішень і сучасних напрямів розвитку сільських територій та визначення підходів їх диверсифікації є необхідними для здійснення об'єктивної оцінки подій, процесів та явищ, що відбуваються сьогодні на сільських територіях.

Адже як наслідок вплив негативних соціально-економічних змін потребує розроблення і формування комплексних напрямів та підходів розвитку сільських територій, беручи до уваги низку особливостей, які набувають вагомого значення.

Тому пріоритетні підходи соціально-економічного розвитку сільських територій необхідні умови подальшого розвитку території держави. Переваги та недоліки розвитку сільських територій є суттєвими й потребують подальшого поширення у практичному використанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню питань соціально-економічного розвитку сільських територій та пріоритетних підходів їх розвитку займаються багато вчених, з-поміж яких: Н. Бобровська [10], Н. Хомюк [11], Н. Павліха [11], О. Белевят, Н. Муніка [12], А. Сухоруков, М. Згуровський.

Автори досліджували підходи розвитку сільських територій в умовах децентралізації, соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій, прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України. Основну увагу приділено оцінці розвитку й аналізу пріоритетних підходів сталого розвитку сільських територій.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є дослідження сутності, цілей, напрямів, завдань й підходів реалізації сільських територій в умовах вироблення стратегічного курсу соціально-економічного розвитку, обґрунтування підходів соціально-економічного розвитку сільських територій, сучасних засад реалізації комплексного підходу до соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рішення проблемних підходів розвитку сільських територій в останні роки стає пріоритетним напрямком соціально-економічного розвитку в багатьох, перш за все, розвинених країнах світу.

Під стійким розвитком сільських територій розуміють ефективне функціонування соціально-економічного комплексу території, що забезпечує прийнятний рівень життя населення, дозволяючи при цьому уникнути соціальної, морально-етичної, економічної та екологічної криз.

Стратегія сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року спрямована на створення умов для забезпечення стабільного підвищення якості та

рівня життя сільського населення на основі переваг сільського способу життя, що дозволить зберегти соціальний і економічний потенціал сільських територій. План Стратегії є розвитком основних напрямків Концепції сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. Реалізація основних цілей та напрямків Концепції сталого розвитку сільських територій здійснюється в рамках державної цільової програми «Сталий розвиток сільських територій на період до 2020 року».

Досягнення цілей (рис. 1) забезпечення сталого розвитку сільських територій буде здійснюватися шляхом вирішення наступних завдань:

- створення комплексу умов і передумов для поліпшення демографічної ситуації в сільській місцевості;
- оптимізація територіального розміщення сільського господарства і пов'язаних з ним галузей;
- диверсифікація сільської економіки;
- розвиток малого та середнього підприємництва і фермерства в сільській місцевості;
- вдосконалення соціальної інфраструктури, підвищення доступності соціальних послуг;
- вдосконалення житлове та інженерно-комунальної інфраструктури;
- розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури сільських територій;
- розширення доступу сільського населення до послуг сучасних засобів зв'язку;
- поліпшення доступу сільських жителів до ресурсів розвитку;
- створення умов для гармонійного культурно-етнічного розвитку, збереження і примноження культурного потенціалу сільських територій, комплексне забезпечення культурно-етнічних потреб сільського населення;
- створення умов для успішної соціалізації та самореалізації сільської молоді;
- вдосконалення кадрового, наукового та методичного забезпечення розвитку сільських територій;
- вдосконалення місцевого самоврядування та розвиток інститутів громадянського суспільства;
- створення умов для сталого розвитку традиційних агроландшафтів, забезпечення раціонального природокористування;
- забезпечення доступу сільського населення до ветеринарних послуг [9].

Зазначені завдання визначають пріоритетні напрями державної політики в галузі забезпечення сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року.

Рисунок 1 - Цілі державної політики в галузі забезпечення сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року

Джерело: сформовано авторами на основі [3, 4, 8, 9, 10, 11]

Масштабні виклики, з якими ми зіткнулись, вимагають вироблення стратегічного курсу соціально-економічного розвитку, спрямованого на надання нашій країні статусу провідної світової держави, що займає передові позиції в глобальній економічній конкуренції та забезпечує національну безпеку і реалізацію конституційних прав громадян.

Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку України до 2020 року визначає в якості такого стратегічного курсу перехід економіки від експортно-сировинного до інноваційного соціально орієнтованого типу розвитку, заснованого на розширенні використання порівняльних конкурентних переваг України й залученні нових джерел економічного зростання.

Виявлено, що інтенсивне сільськогосподарське використання земель призводить до зниження родючості ґрунтів через їх переущільнення, зокрема чорноземів, втрати грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аераційної здатності з усіма екологічними наслідками.

За останні десять років посилюються процеси деградації ґрунтового покриву, що зумовлено техногенним забрудненням. Найбільшу небезпеку для навколишнього природного середовища становить забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, збудниками хвороб.

На якісний стан земельних ресурсів та цілого ряду об'єктів галузей економіки істотно впливають гідрометеорологічні та небезпечні екзогенні геологічні процеси і явища (селі, зсуви, обвали, карсти, просідання ґрунту, абразія, руйнування берегів водосховищ тощо), які поширені більш як на 50 відсотках території України [3].

Доведено, що протягом останніх років недостатньо залученим для оптимізації використання та охорони земель залишається механізм поєднання заходів економічного стимулювання і юридичної відповідальності в галузі охорони земель, а також встановлення на законодавчому рівні природоохоронних обмежень у використанні земель шляхом здійснення ефективного землеустрою [3].

Виявлено, що продаж землі сільськогосподарського призначення має нагальну потребу у визначенні ефективного механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, запобігання зловживанням, недопущення соціальної напруги у цій сфері. Для забезпечення та вирішення потреб держави та суспільства нової земельної реформи потрібно визначити низку завдань (рис. 2).

Рисунок 2 - Завдання земельної реформи 2019-2024 р. в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі [5, 6, 7, 8, 12]

Одне з конкурентних переваг країни - природний, демографічний, економічний та історико-культурний потенціал сільських територій, раціональне та ефективне використання якого здатне забезпечити стійкий багатогалузевий розвиток, повну зайнятість, високий рівень і якість життя населення, що проживає в сільській місцевості. Підвищення ролі сільських територій в здійсненні стратегічних соціально-економічних перетворень вимагає застосування комплексного інтегрального підходу до розвитку села як соціально-територіальної підсистеми суспільства, що виконує ряд найважливіших народногосподарських функцій, в тому числі виробничу, демографічну, соціально-культурну, екологічну, рекреаційну.

З метою реалізації комплексного підходу до соціально-економічного розвитку сільських територій необхідно здійснити систему заходів державної підтримки, які передбачають: забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення його доходів на основі диверсифікації сільської економіки й розвитку альтернативних (несільськогосподарських) видів діяльності в селі; поліпшення якості соціального середовища й умов життя сільського населення за рахунок підвищення доступності та якості послуг, що надаються в галузі освіти, охорони здоров'я, культури, підвищення рівня інженерного облаштування та забезпеченості житловим фондом, розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури, засобів зв'язку в сільській місцевості; подолання

інформаційної ізоляції села на основі формування сучасних вимог системи інформаційно-консультаційної підтримки сільських та селищних громад, які забезпечують інноваційний шлях розвитку сільських територій.

Основною галуззю сільської економіки традиційно є сільське господарство. З огляду на сільськогосподарський потенціал, яким володіє країна, маючи у своєму розпорядженні 2,4% світової продуктивної ріллі та 5% світового обсягу мінеральної сировини, економічно обґрунтованим є збереження провідної ролі галузі сільського господарства в структурі сільської економіки.

Інтенсивний розвиток цієї галузі дозволить не тільки забезпечити продовольчу безпеку країни, а й вивести країну як одного з найбільших аграрних виробників на світовий продовольчий ринок. Разом з тим створення високотехнологічних робочих місць в сільськогосподарському виробництві призводить до вивільнення трудових ресурсів, перед якими постає проблема пошуку джерел несільськогосподарських доходів.

Відповідно до прогнозу довгострокового соціально-економічного розвитку країни частка зайнятих в галузях сільського та лісового господарства скоротиться майже у 2 рази: з 40 % у 2010 році до 24,4% до 2020 р. [11].

Крім того, в ряді сільських регіонів несприятливі природно-кліматичні умови обмежують можливості

для ведення конкурентного сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Проаналізувавши пріоритетні напрями, завдання та цілі соціально-економічного розвитку сільських територій, можна стверджувати про відсутність окремих порядків та регламентів здійснення дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, недостатній рівень контролю за дотриманням земельного законодавства, відсутність державних та регіональних програм з питань регулювання земельних відносин, раціональне використання земель, їх відтворення та охорона не сприяє ефективній реалізації нового земельного реформування у напрямку раціонального використання та охорони земель, збереження і відтворення родючості ґрунтів негативно впливає на стан та якість земельних ресурсів України, недосконалість нормативно-правової бази з питань розробки, погодження та затвердження землепорядної документації, несвоєчасне проведення нормативної грошової оцінки населених пунктів, що не забезпечує належного обліку земель та дотримання достовірної інформації про кількісно-якісний стан земельних ділянок та їх фактичне використання, недосконала система управління землями сільськогосподарського призначення державної власності не сприяє ефективній реалізації земель, недосконала система управління землями сільськогосподарського призначення державної власності, а саме невідповідність окремих вимог Стратегії удосконалення механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року № 413 Земельному кодексу України, передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності безоплатно у власність громадян неодноразово по одному і тому ж виду їх використання.

Розв'язання зазначених проблем можливе за умови дотримання наступних підходів:

- просторово-тимчасове комплексне державне землепорядне прогнозування, планування і проектування на національному, регіональному і, найголовніше, місцевих рівнях. На цій основі проектується, розробляються, обґрунтовуються і приймаються конкретні варіанти рішень і встановлюються жорсткі регламенти в екологічному, економічному, соціальному та інших аспектах, які відповідають на всі проблемні питання і визначають шляхи та методи розвитку сільської території;

- моделювання варіантів вибору і формуванням об'єктів і суб'єктів землеволодіння і землекористування як основних продуктів земельної реформи, які здійснюють тривале раціональне природокористування в конкретних природних умовах, потреба отримання на першому (підготовчому) етапі всебічно достовірної інформації про всі фактори, які можуть впливати на результати;

- розробка високоточних цифрових карт відповідних територій і держави в цілому, які одночасно будуть слугувати основою Національної геоінформаційної багат шарової системи, що включає кадастрову та реєстраційну, і дані які постійно актуалізуються.

Лише з дотриманням підходів можна починати підготовчий етап з проведення інвентаризації та сертифікації існуючого стану. Зокрема, ідентифікувати природні об'єкти (категорії земель), а також земельні ділянки (межі) і їх власників, користувачів, орендарів, інших суб'єктів права на них; проводити ґрунтову, екологічну, ландшафтну й інші обстеження всіх наявних природних ресурсів; з'ясувати стан антропогенного навантаження на навколишнє середовище, особливо промислово-побутових відходів, а також забруднення ґрунтів пестицидами, гербіцидами, агрохімікатами, радіонуклідами, важкими металами, вірусами, збудниками хвороб тощо.

Література:

1. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 7.07.2012 р. № 3613-VI; станом на 29 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.
2. Про державну експертизу землепорядної документації : Закон України від 17.06.2004 р. № 1808-IV; станом на 20 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-15#Text>.
3. Деякі питання реалізації пілотного проекту із запровадження принципу екстериторіальності погодження проектів землеустрою щодо відведення земельної ділянки територіальними органами Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 р. № 580; станом на 20 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455-2020-%D0%BF#Text>.
4. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV; станом на 10 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>.
5. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : Постанова Кабінету Міністрів України від 7.06.2017 року № 413; станом на 20 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#Text>.
6. Земельний Кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III; станом на 29 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
7. Про охорону земель : Закон України від 19.6.2003 р. № 962-IV; станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.

8. Про оцінку земель : Закон України від 17.06.2004 р. № 1378-IV; станом на 10 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>.
9. Програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=243284424>.
10. Бобровська Н. В. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій: теоретичні підходи. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Економіка*. 2017. Вип. 290. Т. 302. С. 104-109.
11. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Методичні підходи до аналізу розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 47-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2019_1_8.
12. Інституціональне забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах децентралізації : монографія у 2 кн. Кн. 1 / за наук. ред. Буркинського Б.В. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2019. 217 с. URL: http://iei.od.ua/images/academic_council/abstract/aref_Munika.pdf.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). On the State Land Cadastre. № 3613-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2004). On State Examination of Land Management Documentation. № 1808-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-15#Text>.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). *Some issues of the implementation of the pilot project on the introduction of the principle of extraterritoriality of approval of land management projects regarding the allocation of land by the territorial bodies of the State Service for Geodesy, Cartography and Cadastre*. № 580. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455-2020-%D0%BF#Text>.
4. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). *On Land Management*. № 858-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). Some issues of improving management in the sphere of use and protection of state-owned agricultural lands and their disposal. № 413. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF#Text>.
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Land Code of Ukraine. № 2768-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). On Land Protection. № 962-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2004). On Land Valuation. № 1378-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>.
9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Program of sustainable development of rural areas until*. <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=243284424>.
10. Bobrovska, N.V. (2017). Socio-economic aspects of the development of rural areas: theoretical approaches. *Scientific works: scientific and methodological journal. Economy*, 104-109.
11. Khomyuk, N. L. & Pavlikha, N. V. (2019). Methodical approaches to the analysis of the development of rural areas in conditions of decentralization. *Regional economy*, 1, 47-55. http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2019_1_8.
12. Burkynskiyi, B.V. (Ed.). (2019). *Institutionalization of socio-economic development of Ukraine in conditions of decentralization*. IPREED NANU. http://iei.od.ua/images/academic_council/abstract/aref_Munika.pdf.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License